

اسباب و علایم بیماری‌های مفاصل از دیدگاه طب سنتی ایران

محمود خدادوست^{الف*}، محسن نصری^{الف}، شمس‌ا شریعت پناهی^{الف}، محمد کمالی نژاد^ب، مجید امتیازی^ج، علی دواتی^{الف}، عباس هاشمی نژاد^{الف}، منصور کشاورز^ج

^{الف} گروه طب سنتی ایران، دانشکده‌ی پزشکی، دانشگاه شاهد، تهران

^ب دانشکده‌ی داروسازی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران

^ج دانشکده‌ی طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران

چکیده

با توجه به سبک زندگی ماشینی امروزی، روش‌های تغذیه، بی‌حرکتی، افزایش وزن و مواردی از این دست، بیماری‌های مفاصل جزء بیماری‌های شایع می‌باشد. از آن‌جا که در طب کلاسیک درمان بیماری‌های مفاصل عمدتاً نگهدارنده است، مطالعه‌ی حاضر جهت بررسی بیماری‌های مفاصل از دیدگاه طب سنتی ایران طراحی گردید؛ تا شاید بتوان راهکارهای متفاوتی برای پیشگیری و درمان این اختلال ارائه نمود. در این مطالعه روش‌های تشخیصی و درمانی از منابع طب سنتی ایران مربوط به قرون مختلف گردآوری گردید. بیماری مفصلی در طب سنتی ایران تحت عنوان اوجاع مفاصل نام برده شده است و به دو دسته‌ی اصلی ساده و مادی تقسیم می‌شود که هر یک خود دارای زیرگروه‌های متعددی هستند که بسته به نوع آن‌ها راهکارهای پیشگیری و درمان اختصاصی ارائه شده است.

تاریخ دریافت: شهریور ۹۰
تاریخ پذیرش: آبان ۹۰

واژگان کلیدی: بیماری‌های مفاصل، اوجاع مفاصل، طب سنتی ایران

مقدمه:

با توجه به رویکرد جهانی به طب‌های مکمل، جستجوی راهکارهای پیشگیری، تشخیصی و درمانی در مکاتب طب مکمل، از جمله مکتب ریشه‌دار و پویای طب سنتی ایران امری ضروری به نظر می‌رسد (۷).

طب سنتی ایران در واقع طب مزاجی یا اخلاطی می‌باشد و قاعدتاً در بررسی سلامت و بیماری در انسان به علایم مزاجی و غلبه‌ی اخلاط چهارگانه (دم، صفرا، بلغم، سودا) توجه می‌نماید (۸). بنابراین توجه به مبانی این مکتب طبی در توصیف و تحلیل بیماری و روش‌های پیشگیری و درمانی اهمیت بسزایی دارد (۹).

در بررسی‌های تشخیصی طب سنتی به کیفیات گرمی، سردی، تری و خشکی (چه در کل بدن و چه در عضو درگیر) توجه شده است و پس از آن اقدام به تعیین غلبه‌ی هر یک از این کیفیات به صورت مفرد یا مرکب و یا تغییر در کمیّت و کیفیت هر یک از اخلاط چهارگانه می‌شود (۸).

درمان در طب سنتی ایران قطع سبب می‌باشد و در این رابطه به تعیین اسباب اصلی ایجاد کننده پرداخته شده و پس از

با توجه به سبک زندگی ماشینی امروزی، روش‌های تغذیه، بی‌حرکتی، افزایش وزن و ... بیماری‌های مفاصل جزء بیماری‌های شایع می‌باشد. بررسی‌های پیمایشی توسط مراکز کنترل و پیشگیری بیماری‌ها نشان می‌دهد که ۳۳ درصد از جمعیت ایالات متحده دچار اختلالات مفصلی یا آرتрит هستند (۱). در طب کلاسیک اتیولوژی بیشتر امراض روماتولوژی ناشناخته است و اقدامات درمانی نیز عمدتاً نگهدارنده است و بیشتر اقدامات درمانی تنها شامل تجویز موضعی یا سیستمیک ضد دردها، ضد التهاب‌ها و یا داروهای مهارکننده یا تعدیل کننده‌ی سیستم ایمنی می‌باشد و روش‌های درمانی و داروهای مشابه برای بیشتر بیماری‌های روماتولوژی به کار برده می‌شود (۲-۴). از سوی دیگر باید توجه داشت که با توجه به مزمن بودن این قبیل بیماری‌ها و ضرورت مصرف داروهای شیمیایی برای مدت طولانی ممکن است عوارض قابل توجهی را برای بیماران ایجاد نماید (۵-۶).

آن ضمن اصلاح اصول شش گانه‌ی سبک زندگی سالم (سته ضروریه) به درمان‌های اختصاصی پرداخته می‌شود (۱۰).

حکمای طب سنتی ایران با توجه به همین قاعده که درمان را "ازاله سبب" می‌دانند، فلذا در خصوص سبب شناسی بیماری‌ها، دلایل و علایم و تشخیص‌های افتراقی، توسعه زیادی ایجاد شده است و در منابع نیز این مهم بسیار مورد تاکید و توجه بوده است (۸). البته در بیماری‌های مفصلی سوء هیئت ترکیب مفاصل (دفورمیتی) و تفرق اتصال (دررفتگی، شکستگی، پارگی رباط‌ها و تاندون‌ها) نیز اهمیت خاصی دارد و اگرچه حکمای طب سنتی ایران به درستی از این موضوع آگاهی داشته و تدابیر مناسبی را نیز انجام می‌دادند (۱۲-۱۰)، ولی به دلیل گستردگی بحث در این مقاله به این موضوع پرداخته نمی‌شود. امید است استفاده از رویکردهای طب سنتی در درمان بیماری‌ها بتواند به ارایه‌ی راه‌کارهای آسان‌تر، کم هزینه‌تر و کم عارضه‌تر در برخورد با بیماری‌های مفاصل بیانجامد.

روش‌ها:

این مطالعه یک بررسی مروری (گردآوری) بوده و از منابع معتبر طب سنتی ایران مربوط به قرون مختلف مانند القانون فی الطب (ابن سینا)، شرح اسباب و علامات، طب اکبری، معالجات عقیلی خراسانی و برخی کتب دیگر استفاده شده است.

با توجه به اینکه بیماری‌های مفاصل در منابع طب سنتی ایران تحت عنوان اوجاع مفاصل مورد بحث قرار گرفته است، ابتدا مطالب مربوط به اوجاع مفاصل در این کتب فیش‌برداری شد و سپس مطالب دسته بندی گردید و مطالب مربوط به انواع دردهای مفصلی و راه‌کارهای تشخیصی و درمانی آن‌ها استخراج و برای سهولت استفاده در جداول جداگانه‌ای ارایه شد.

فیزیولوژی مفاصل از دیدگاه طب سنتی ایران

پیوندها (مفاصل) برای حرکت است و در هر پیوندگاهی رطوبتی نرم قرار گرفته است تا حرکت به نرمی صورت گرفته (۱۴-۱۳) و استخوان‌ها سائیده نشوند و حرارتی که از حرکت پدید می‌آید، باعث خشک شدن رباط و وتر در پیوندگاه نگردد. از طرف دیگر در پیوندگاه (مفاصل) قوت هاضمه (هضم

عضوی)^۱ آن‌طور که در سایر اعضا می‌باشد، قوی نیست چرا که کیفیات حرارت و رطوبت تقویت کننده‌ی قوه‌ی هاضمه می‌باشند در حالی که در پیوندگاه‌ها وتر، رباط، غضروف و استخوان وجود دارد که مزاج همه‌ی این‌ها سرد و خشک است و بدین سبب هیچ ماده‌ی زائد و مزاحم در آن‌ها هضم نمی‌شود بلکه در صورت ریزش به مفاصل در آنجا می‌ماند (۱۴).

اوجاع مفاصل

اوجاع مفاصل به معنی دردهای مفصلی است و به درد همه‌ی مفاصل می‌تواند اطلاق گردد، اما در بیان حکما، کلمه‌ی اوجاع مفاصل اختصاصاً برای درد مفاصل دست و پا به کار می‌رود (۱۵) و برای درد ستون فقرات از وجع ظهر (دوازده فقره پشت و پنج فقره کمر را ظهر می‌نامند) استفاده می‌شود (۱۱).

همچنین حکما برای بیان دردهای مفصلی به طور مفرد و خاص در اعضای خاص از اسامی خاص استفاده می‌نمایند (۱۵). به عنوان مثال وجع الورك که برای درد مفصلی که در مفصل سرین (لگن) ایجاد می‌شود، به کار برده می‌شود (۱۶) و یا عرق النساء برای دردی که از مفصل سرین آغاز شود و از سمت خارجی ران به سمت پا فرود آمده تا به انگشتان پا برسد (۱۷)، مورد استفاده قرار می‌گیرد. از جمله دیگر این واژه‌ها نقرس است که دردی است در مفصل کعب (قاب) یا در انگشتان پا، این درد بیشتر از انگشتان پا خاصه از نر انگشت (انگشت شست=نقوروس) آغاز می‌شود (۱۹-۱۸). وجع الرکبه نیز دردی است مفصلی که در زانو‌ها حادث شود (۱۷).

انواع اوجاع مفاصل

حکماء طب سنتی ایران اوجاع مفاصل را با توجه به وجود یا عدم وجود ماده‌ی بیماری‌زا در مفصل، مفرد یا متعدد بودن ماده‌ی بیماری‌زا و وجود یا عدم وجود ورم در مفصل به انواع مختلف تقسیم‌بندی نموده‌اند که به شرح آن‌ها می‌پردازیم:

الف- انواع دردهای مفصلی (اوجاع مفاصل) براساس

وجود یا عدم وجود ماده:

ساده: در این نوع، صرفاً غلبه‌ی کیفیات سردی، گرمی و یا

سوء مزاج سرد جمودزا (بارد مجمد): در این حالت غلبه‌ی سردی در مفصل موجب جمود و خشکی مفصل شده و باعث ایجاد درد می‌گردد.

سوء مزاج خشک جمع‌کننده (یابس مقبض): در این حالت غلبه‌ی سردی موجب انقباض و جمع شدگی بافت مفصلی شده و ایجاد درد می‌نماید. در این حالت به علت انقباضی که در بافت مفصلی ایجاد می‌شود، بین این بافت و بافت اطراف گسستگی (تفرق اتصال) رخ می‌دهد. در نوع اول و دوم نیز نوعی تفرق اتصال ایجاد می‌شود که موجب تشدید درد می‌گردد. در نوع اول این تفرق در خود بافت مفصلی به واسطه‌ی التهاب و در نوع دوم در بین مفصل و بافت اطراف گسستگی رخ می‌دهد.

نکته: سوء مزاج تر به تنهایی نمی‌تواند باعث ایجاد درد شود و در صورت وجود ماده‌ی بیماری‌زا در مفصل عواملی که سبب می‌شوند تا درد مفصلی ایجاد شود عبارتند از:

ضعف مفصل: که به دلیل ضعفی که در یک مفصل وجود دارد ایجاد می‌گردد. طبق یک قاعده‌ی کلی هرگاه در بدن ماده‌ای زاید وجود داشته باشد، سیستم هوشمند بدن (طبیعت مدبره) آن ماده‌ی زاید را به عضو ضعیف می‌ریزد. ایجاد ضعف مفصل عللی دارد که در جدول جداگانه‌ای به آن اشاره شده است.

افزایش ماده‌ی بیماری‌زا در بدن و ریزش آن (انصباب) در مفصل: ریزش ماده‌ی زاید و مزاحم در مفصل، یکی دیگر از علل کلی اوجاع مفاصل مادی است که خود این علت اسباب مختلفی دارد و در جدول جداگانه‌ای به آن اشاره شده است (۱۷،۲۰).

داوود انطاکی گفته است:

"این مرض به مرفهین به سبب کثرت مواد بسیار افتد و از این جهت نزد اکثر به مرض ملوک معروف است" (۲۰).

نکته

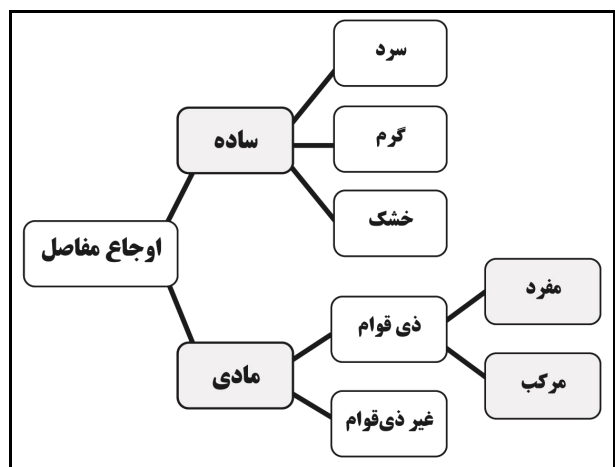
آرام و سکون و ریاضت بعد از امتلاء و کثرت جماع بر امتلاء قوی‌ترین اسباب این مرض است (۲۱-۱۸،۲۰).

شیوع

میزان شیوع اوجاع مفاصل از نظر نوع مواد مزاحم و مودی در مفاصل متفاوت بوده که حکما به این موضوع نیز به درستی آگاهی

خشکی منجر به ایجاد درد مفصلی (وجع مفصل) می‌گردد و ماده‌ی بیماری‌زا (اخلاط چهارگانه و یا ریح^۲) در ایجاد بیماری دخالتی ندارند. نوع ساده با توجه به کیفیت غالب به زیر گروه‌هایی تقسیم می‌شود (نمودار ۱).

مادی: بسته به حضور غیرطبیعی یک یا بیش از یکی از اخلاط چهارگانه به نوع "ذی قوام" که این خود به حسب وجود یک خلط در مفصل، به نوع مفرد و بیش از یک خلط، به نوع مرکب تقسیم می‌شود و در صورت حضور ریح یا باد غلیظ در مفصل به نوع "غیرذی قوام" تقسیم می‌شود (نمودار ۱).

نمودار ۱. انواع دردهای مفصلی (اوجاع مفاصل) براساس وجود یا عدم وجود ماده

ب- انواع دردهای مفصلی (اوجاع مفاصل) براساس وجود

یا عدم وجود ورم:

باورم: اکثراً در انواع مادی دیده می‌شود که در واقع ورم، ناشی از ریزش و تجمع غیرطبیعی ماده در مفصل می‌باشد و بسته به اینکه از نوع بلغمی یا سوداء باشد به ترتیب ورم در لمس نرم و منبسط و یا سفت می‌باشد.

بدون ورم: این نوع اکثراً در انواع ساده دیده می‌شود (۱۷،۲۰).

پاتولوژی

علل ایجاد درد مفصلی از دیدگاه طب سنتی عبارتند از (جدول ۱):

سوء مزاج گرم همراه با التهاب (حار ملتهب): در این حالت غلبه‌ی گرمی در مفصل با علل مختلف منجر به گرمی و التهاب مفصل و در نتیجه ایجاد درد می‌شود.

جدول ۱. پاتوفیزیولوژی و عوامل مستعدکننده‌ی بروز اوجاع مفاصل مادی

مکانیسم	سبب و عامل مستعدکننده
<p>وقتی عضوی از اعتدال مزاج طبیعی خود خارج شود دچار سوء مزاج شده و سوء مزاج باعث ضعیف شدن عضو می‌شود. مفصل در بدو خلقت به دلایلی از قبیل بدشکلی (دفورمیتی)، نداشتن استحکام لازم و ... دچار ضعف باشد. خستگی و زحمت زیاد یا مداوم وارد شده به مفصل باعث ضعف عضو می‌شود. مفاصلی که پایین‌تر قرار می‌گیرند هم به دلیل فشار وارده‌ی اعضای دیگر به مفاصل زیرین و هم حرکت طبیعی مواد زاید بدن از بالا به پایین خود باعث تشدید ضعف مفصل و ریزش و تجمع مواد مزاحم در مفاصل زیرین می‌شود.</p>	<p>الف- ضعف مفاصل:</p> <ul style="list-style-type: none"> • سوء مزاج مستحکم (خصوصاً نوع سرد) • ضعف مفصل در خلقت • خستگی و تب زیاد یا مداوم وارده به مفصل • وضعیت قرارگیری مفاصل
<p>کسانی که کم تحرک باشند به مرور در بدن آن‌ها مواد زاید تجمع یافته و طبق قاعده‌ی کلی ابتدا این تجمع در اعضای ضعیف حادث می‌شود. مواد زاید و مزاحم از طریق ورزش، دفع می‌شود و ترک آن باعث تجمع در بدن و خصوصاً عضو ضعیف می‌شود. ضعف هضم باعث ایجاد اخلاط غیرطبیعی شده و این اخلاط غیر طبیعی باعث بروز بیماری خصوصاً در اعضای ضعیف می‌شوند. عدم رعایت آداب صحیح خوردن و آشامیدن متناسب با مزاج فرد، مزاج سن، مزاج فصل، توانایی هضم و ... باعث اختلال در هضم مواد خورده شده و اختلال در جذب و طبعاً تولید اخلاط ناصالح و حدوث بیماری می‌شود. از موارد مهم سوء تدبیر در خوردن و آشامیدن به تداخل در خوردنی‌های با هضم‌های متفاوت، خوردن غذاهای غلیظ که هم هضم آن‌ها سنگین است و هم تولید مواد زاید آن‌ها بیشتر است، خوردن غذاهای ناسازگار با هم و عدم رعایت در ترتیب خوردن غذاها با تفاوت هضمی هر یک، با هم خوری غذاهای مختلف که باعث فساد هضم می‌شود، نوشیدن آب در حمام، ناشتا و وسط خواب نام برد. طبیعت مدبره‌ی بدن (سیستم هوشمند) از هضم معدی غافل می‌شود و به امور دیگری می‌پردازد، فلذا به دلیل نقص در هضم و تولید اخلاط ناصالح و مواد زاید بیشتر، زمینه را برای ریزش مواد و بروز بیماری مفصلی زیاد می‌کند. با توجه به گرمی حمام، شیفت حرارت از داخل به خارج صورت گرفته و کاهش حرارت سیستم گوارش و اختلال هضم را موجب می‌شود. در طب سنتی ایران نزله و زکام یکی از راه‌های ریزش مواد به اعضای دیگر بدن از جمله مفاصل تلقی می‌شود. کسانی که به طور عادتی به دفع مواد زاید بدن از یکی از طرق استفراغ (اعم از ایجاد قی، اسهال، فصد، حجامت، ماساژ و دلک و امثالهم) هر از چند گاه اقدام می‌کنند وقتی بنا به دلایلی ترک آن عادت می‌کنند، تجمع این مواد زاید در بدن و بالطبع ریزش آن در اعضای ضعیف که می‌تواند یکی از این اعضا مفاصل باشد اتفاق افتاده و باعث بروز بیماری مفصلی می‌شود. می‌تواند باعث تحرک و غلبان اخلاط و مواد زاید در بدن شده و متعاقب آن ریزش آن‌ها به اعضای ضعیف اتفاق بیفتد و باعث بروز بیماری مفصلی شود.</p>	<p>ب- افزایش ماده‌ی بیماری‌زا در بدن و ریزش آن در مفصل:</p> <ul style="list-style-type: none"> • دعت (آرامش و کم تحرکی) و سکون • ترک ریاضت معتاد • ضعف هضم • سوء تدبیر در خوردن و آشامیدن - تداخل طعام - تناول اغذیه غلیظه - خوردن غذاهای ناموافق به غیر ترتیب - تواتر تخمه - شرب شراب به افراط - نوشیدن آب در حمام، ناشتا و وسط خواب (نیمه شب) • ورزش و جماع بعد از طعام و قبل از هضم • استحمام بر شکم سیر • کثرت نزله^۳ و زکام^۴ • ترک استفراغات معتاد • حرکات بدنی و نفسانی

جدول ۲. ترتیب شیوع اوجاع مفاصل برحسب نوع ماده

مفرد	مرکب
۱. الف بلغم (اکثر)	۱. ترکیب خلط صفرا با بلغم (اکثر)
۲. خون	۲. ترکیب خلط سودا و صفرا
۳. صفرا	۳. ترکیب خلط بلغم با سودا (اقل)
۴. سودا (نادر)	
۵. ریح (قلیل الوقوع)	

افراد مستعد ابتلا به اوجاع مفاصل

با توجه به پاتوفیزیولوژی و عوامل مستعدکننده‌ی اوجاع

داشتند و در منابع ذکر نموده‌اند (جدول ۲).

نکته

حکماء طب سنتی ایران معتقدند که وجع مفاصل و نقرس از یک خلط تنها بدون اختلاط با صفرا کمتر ایجاد می‌شود، چرا که برای نفوذ اخلاط به فضای مفصلی نیاز به رقت دارد، فلذا در صورت مخلوط شدن سایر اخلاط با صفرا (که خلط رقیق و نافذی است) رقیق شده و استعداد انصباب و ریزش به فضای مفصلی که بسیار کم نیز می‌باشد را پیدا می‌کند (۱۲، ۲۲).

جامه بر موضع درد و راحتی یافتن با هوای سرد و داروهای سرد یا قابض (سرد و خشک) توصیف نمودند.

جدول ۳. علایم بالینی اوجاع مفاصل ساده و مادی

مادی	ساده
۱. عارض شدن درد به تدریج و	۱. عارض شدن درد به تدریج و
۲. گرانی و ثقل در موضع درد	اندک اندک
۳. موضع درد با انتفاخ و ورم	۲. بدون ثقل
۴. تغییر رنگ متناسب با نوع خلط	۳. بدون ورم و انتفاخ
۵. ملمس در جدول جداگانه همراه با سایر علائم نوع مادی ذکر شد	۴. بدون تغییر رنگ عضو دردناک
	۵. ملمس
	• در نوع حار: گرم
	• در نوع بارد: سرد
	• در نوع یابس: خشک

علایم اوجاع مفاصل مادی

همانطور که ذکر شد به حسب نوع اخلاط و یا ریح موجود در مفصل علایم اختصاصی در مفصل وجود دارد که مبنای تشخیص قرار می‌گیرد (جدول ۴).

اوجاع مفاصل نوع دموی: در صورتی که در فرد غلبه‌ی خلط دم وجود داشته باشد و یا مزاج فرد گرم و تر (به اصطلاح دموی) باشد و سابقه‌ی تقدّم تناول غذا و مشروبات مولد خلط دم داشته باشد، استعداد بروز این نوع درد مفصلی در وی بیشتر بوده و درد مفصلی ایشان با ضربان و همراه با سنگینی و در لمس نیز گرم بوده و معمولاً فرد نیز از نظر هیئت بنیه‌ی اعضاء فردی هیکلی همراه با گوشت و چربی زیاد بوده و در فصل بهار به جهت غلیان دم نیز بروز بیشتری دارد.

اوجاع مفاصل نوع صفراوی: در این نوع نیز علایم غلبه‌ی خلط صفرا دیده می‌شود و به دلیل لطافت و سبکی و نفوذ صفرا معمولاً درد شدیدتر و سوزنده‌تر و نزدیک‌تر به ظاهر جلد مفصل می‌باشد و در لمس نیز مفصل مبتلا گرم و سوزان‌تر است.

اوجاع مفاصل بلغمی: در این نوع معمولاً علایم غلبه‌ی خلط بلغم در فرد دیده می‌شود و اگر فرد چاق باشد، بیشتر از نوع چربی است و به دلیل وجود خلط بلغم در مفصل ورم از نوع نرم و منبسط بوده و احساس سنگینی در مفصل بیشتر

مفاصل که در طب سنتی ایران مطرح است، افراد زیر بیشتر استعداد ابتلاء به بیماری مفصلی را دارند.

- مرطوبین
- بلغمی مزاجان
- صفراوی مزاجان
- افراد کثیرالجماع بر امتلاّی معده (۲۲،۱۸)

شیوع فصلی

از نظر طب سنتی ایران، با توجه به اینکه در فصل بهار غلیان و حرکت خون و اخلاط ایجاد می‌شود و حرکت اخلاط، امکان ریزش و انصباب آن را به مفاصل بیشتر می‌نماید، فلذا بیشترین شیوع در فصل بهار می‌باشد و فصل پاییز به واسطه‌ی رذائت و بدی اخلاط در این فصل در مرتبه‌ی دوّم قرار دارد (۲۱).

علایم بالینی (طریق تشخیص اسباب اوجاع مفاصل)

قدم اوّل تشخیص اوجاع مفاصل افتراق نوع ساده و مادی آن است. در نوع ساده به دلیل عدم حضور خلط یا ریح در مفصل، پس سنگینی و ورم وجود نداشته و درد به تدریج به حسب تغییری که در کیفیت مفصل از نظر سردی، گرمی، خشکی ایجاد می‌شود حادث می‌شود و رنگ مفصل دردناک نیز مانند رنگ سایر اندام‌ها می‌باشد و به حسب اینکه در لمس مفصل گرم، سرد یا خشک باشد در یکی از این انواع قرار می‌گیرد. ولی در نوع مادی به حسب ریزش ناگهانی ماده به مفصل، درد دفعتاً عارض شده و همچنین به حسب نوع ماده رنگ مفصل دردناک با سایر اعضاء متفاوت بوده و به سبب وجود اخلاط یا ریح در مفصل ورم، سنگینی، و یا تمدد و کشیدگی در مفصل وجود دارد (جدول ۳).

آرتريت چرکی

حکمای طب سنتی وجود چرک در مفصل را نیز به خوبی شناخته و آن را تحت عنوان "نوع مدی" نامیده و طریق تشخیص آن را نیز بیان نموده‌اند. البته این نوع را جزء اوجاع مفاصل تقسیم‌بندی ننموده‌اند و دلیل آن را تأثیر حرارت غریبه بر رطوبت دانسته و علایم آن را حرارت شدید مفصل در لمس، درد همراه با خارش و سوزش و شدت اذیت آن با چیزهای گرم یا پوشیدن

جدول ۴. علایم اوجاع مفاصل دموی، صفراوی، بلغمی و سوداوی

علایم	دموی	صفراوی	بلغمی	سوداوی
علایم غلبه خلط غالب	دم	صفرا	بلغم	سودا
تدبیر ماتقدم	تقدم تناول اغذیه و اشربه مولد دم، فصل بهار، عمر شباب، بدن لچیم شحیم	تدبیر ماتقدم مولد صفرا، سن، مزاج، بلد، عادت و فصل گرما شاهد بر صفرا	تدبیر ماتقدم مولد بلغم، مزاج، سن، فصل و هوا شاهد بر بلغم، سابقه راحتی و قلت ریاضت، ترک استحمام، در صورت فریه بودن، بدن شحمی است نه لحمی	تدبیر ماتقدم و فصل مولد سودا گواه آن
ملمس محل وجع	به شدت گرم	سخت گرم و سوزان تر	عدم گرمی در ملمس	ملمس سرد و خشن (جلد بیمار خشک است)
رنگ مفصل درگیر	سرخ	زرد و یا سرخی اندک	هم‌رنگ بدن	رنگ آن تیره (غیرمشرق) و متمایل به کبودی
نوع و کیفیت درد	درد از نوع ضربانی	درد نزدیک به ظاهر جلد (درد شدیدتر و سوزان‌تر و خنده)	درد متمایل به عرض و عمق و درد متوسط	درد اندک و خفیف
نوع ورم	انتفاخ و ورم زیاد در اندام و تمدد شدید عضو	تمدد و انتفاخ کمتر از نوع دموی	ورم اندک، نرم و منبسط	ورم صلب و کوچک و تمدد اندک و خفیف
میزان ثقل	همراه با سنگینی	ثقل کمتر از نوع دموی	کثرت ثقل	
انتفاع	از مبردات	با مسخّنات	با مسخّنات	انتفاع از اشیای مسخنه (گرم کننده) و مرطبه
تضرر و تشدید نبض	سریع	با مسخّنات	از مبردات	بطوء (کندی) و اختلاف نبض
علایم اختصاصی	التهاب شدید عطش شدید ادرار زرد اکثراً با تب	قلت التهاب نبودن عطش ادرار غلیظ و سفید		اشتها زیاد (ریزش سودا به فم معده باعث تحریک اشتها می شود). اختلال طحال قلت انتفاع به علاج

مفصل نیز سنگینی وجود نداشته ولی تمدد و کشیدگی در عضو دردناک (به دلیل حجم بیشتری که ریح نیاز دارد) بیشتر بوده و درد نیز از جایی به جای دیگر منتقل می‌شود (جدول ۵).

جدول ۵. خصوصیات اوجاع مفاصل دو خلط یا بیشتر و ریحی

ریح	دو خلط یا بیشتر
۱. تمدد شدید موضع	۱. وجود علایم دو خلط یا بیشتر
۲. انتقال درد از موضعی به موضع دیگر	۲. پاسخ نگرفتن به درمان‌های صرفاً گرم و یا صرفاً سرد
۳. عدم گرانی و ثقل موضع درد	۳. گاهی انتفاع از گرمی و گاهی از سردی
۴. صاحب مرض میوه‌ها و طعام‌های مؤلّد ریاح بسیار خورده باشد.	

است و به دلیل عدم وجود حرارت در بلغم تمایل این خلط در عرض و عمق مفصل بوده و بالطبع درد نیز بیشتر عمقی است.

اوجاع مفاصل سوداوی: این نوع معمولاً در افراد با غلبه‌ی

خلط سودا دیده می‌شود و با توجه به حضور سودا در مفصل که مزاج سرد و خشک دارد و خلط غلیظی می‌باشد، میزان نفوذ آن در مفصل کم است، فلذا ورم کوچک و سختی داشته و تمدد و کشیدگی در مفصل کمتر بوده و درد کمتر می‌باشد، لکن به دلیل تکاثف و غلظت سودا، امکان تحلیل بردن آن از مفصل کمتر بوده و در این نوع علاج سخت‌تر است.

اوجاع مفاصل از نوع ریحی: در این نوع که به دلیل حضور

ریح (باد) در مفصل ایجاد می‌شود، فرد سابقه‌ی تقدم استفاده از میوه‌ها و غذاهای مولد ریاح یا نفاخات را ذکر می‌نماید و در

خون صفراوی (مخلوط دم و صفرا) بیشتر اتفاق می‌افتد (۱۹،۱۲).

نتیجه‌گیری:

شناخت اسباب و علایم بیماری‌های مفاصل و عوامل مستعد کننده‌ی بروز آن از دیدگاه طب سنتی ایران به ما کمک می‌نماید تا تقسیم‌بندی جدید و کاربردی برای بیماری‌های مفاصل پیشنهاد نموده و راه کارهای پیشگیری و درمانی جدید بر مبنای آن ارایه کنیم.

اوجاع مفاصل از نوع دو خلط یا بیشتر: در این نوع معمولاً به حسب حضور انواع اخلاط موجود در مفصل دردناک علایم ترکیبی از اخلاط مورد نظر مشاهده می‌شود و بالتبع با درمان مفرد صرف سرد یا صرف گرم بهبودی کامل حاصل نمی‌گردد (۱۸، ۲۰).

نکته

خلط صفرا به سبب اینکه خلط رقیق و لطیفی می‌باشد، امکان ماندن در مفصل را نداشته و سریع تحلیل می‌یابد، فلذا اوجاع مفاصل و نقرس از صفرای خالص کمتر اتفاق می‌افتد، ولی از

پی‌نوشت:

- ^۱ در طب سنتی ایران چهار نوع هضم ذکر شده است: هضم معدی، هضم کبدی، هضم عروقی، هضم عضوی.
- ^۲ ریح: باد، باد غلیظ، باد در قفس، باد غلیظ که از تأثیر حرارت بر رطوبت (قبل از رسیدن به حد بخار) حاصل می‌شود.
- ^۳ نزله: ریزش فضولات و رطوبات دماغی (سر) به طرف حلق و سینه (۱۸).
- ^۴ زکام: دفع فضولات و رطوبات دماغی (سر) از راه بینی (۱۸).

منابع

1. Fauci AS, Braunwald E, Kasper DL, Hauser SL, et al. *Principles of Harrison's internal Medicine*. 17th Edition. NewYork: McGraw-Hill; 2008.p.2149
۲. خدادوست، محمود؛ امتیازی مجید؛ کمالی نژاد، محمد: بررسی داروهای قرا‌بادینی در درمان اوجاع مفاصل. کنگره‌ی بین المللی طب سنتی و مکمل، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ۱۰-۷ آبان ۱۳۸۷.
3. Foster C, Mistry N, Peddi PF, Sharma Sh. *The Washington Manual of Medical Therapeutics*. 33rd Ed. Philadelphia: Lippincott; 2010.p.851.
۴. شریعت پناهی، شمس؛ ناصری، محسن؛ خدادوست، محمود؛ کمالی نژاد، محمد و همکاران: بررسی مفردات پزشکی با اثر ضد درد و ضدالتهاب در منابع طبی کهن پارسی، کنگره‌ی کشوری گیاهان دارویی طب سنتی و مکمل دانشگاه علوم پزشکی لرستان ۱۳۸۹.
۵. مصطفوی، جلال؛ پاکدامن، ابوالقاسم: مقایسه‌ی طب قدیم ایران با پزشکی نوین. انتشارات دانشگاه تهران، تهران، صص: ۱۱۰-۱۰۵، ۱۳۴-۱۳۳، ۱۳۵۸.
۶. شریعت پناهی، شمس: کلیات روماتولوژی. انتشارات رضویه، تهران، صص: ۱۴۷-۱۳۹، ۱۳۸۳.
7. "WHO traditional medicine strategy 2002-2005". Geneva, 2002: 1-3, pp. 43-47
۸. ناصری، محسن؛ رضایی زاده، حسین؛ چوپانی، رسول؛ انوشیروانی، مجید: مروری بر کلیات طب سنتی ایران. انتشارات نشر شهر، تهران، صص: ۸۲-۸۱، ۵۲، ۸۱، ۱۳۸۸.
۹. ناصری، محسن: دهکده‌ی سلامتی، انتشارات طب سنتی و مکمل. مقدمه: اصفهانی، محمدمهدی. ۱۳۸۸.
۱۰. قرشی (ابن نفیس) علاء الدین علی بن ابی الحزم: الموجز فی الطب. تحقیق: الفرباوی عبدالکریم، مراجعه: عمار احمد قاهره، صص: ۷۰، ۳۹ و ۳۰۷-۳۰۶، ۲۰۰۱ م.
۱۱. عقیلی خراسانی شیرازی، محمدحسین: خلاصه‌ی الحکمة. ج. ۱. تحقیق و تصحیح: ناظم اسماعیل، قم، صص: ۳۷۰، ۵۰۳، ۵۰۱، ۱۶۶، ۱۳۸۵.
۱۲. کرمانی، نفیس بن عوض: شرح الاسباب و العلامات. جزء ثانی. تصحیح و تحقیق: موسسه‌ی احیاء طب طبیعی به سفارش

- موسسه‌ی مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل، تهران، صص: ۸۰-۲۹۶، ۵۷۱، ۲۹۸، ۱۳۸۷.
۱۳. اخوینی بخاری، ابوبکر ربیع بن احمد: هدایه المتعلمین فی الطب. به اهتمام: متینی، جلال. دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، صص: ۵۵۵، ۱۳۷۱.
۱۴. جرجانی، سید اسماعیل: الاغراض الطبیة و المباحث العلائیه. تصحیح و تحقیق: تاج بخش، حسن. انتشارات دانشگاه تهران، تهران، صص: ۷۷۹، ۱۳۸۵.
۱۵. عبادیانی، محمد: درسنامه‌ی طب سنتی ایران. بخش معالجات، دبیرخانه‌ی شورای آموزش طب سنتی و مکمل وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، تهران، صص: ۲۷۵، ۱۳۸۷.
۱۶. ارزانی، محمداکبر: میزان الطب. تصحیح و تحقیق: نصیری، هادی. موسسه‌ی احیاء طب سنتی، تهران، صص: ۱۹۲، ۱۳۸۰.
۱۷. اعظم خان، محمد: رموز اعظم. ج. ۲، چاپ سنگی، انتشارات موسسه‌ی مطالعات تاریخ پزشکی طب اسلامی و مکمل، صص: ۲۷۸، ۱۳۸۷.
۱۸. چوپانی، رسول: امتیازی، مجید؛ تن‌ساز، مژگان؛ خدادوست، محمود: اسباب و علایم، علامت شناسی و تشخیص بیماری‌ها در طب سنتی ایران، ج. ۱، انتشارات فراز اندیش سبز، تهران، صص: ۲۳۹، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۱-۲۲۹، ۲۳۱، ۸۴، ۱۳۸۸.
۱۹. ارزانی، محمداکبر: طب اکبری. ج. ۲، تصحیح و تحقیق: موسسه‌ی احیاء طب طبیعی. موسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل، تهران، صص: ۱۱-۱۰۱، ۱۰۰۵، ۱۰۰۲، ۱۳۸۷.
۲۰. اعظم خان، محمد: اکسیر اعظم. ج. ۴، چاپ سنگی، انتشارات موسسه‌ی مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل، تهران، صص: ۱۹-۲۰، ۱۳۸۷.
۲۱. ابوعلی، ابن سینا: القانون فی الطب. جزء ثالث، تحقیق: شمس الدین، ابراهیم. موسسه الاعمی للمطبوعات، بیروت، صص: ۱-۴۸۰، ۱۴۲۵ه.ق.
۲۲. عقیلی خراسانی شیرازی، محمدحسین: معالجات عقیلی. چاپ سنگی، انتشارات موسسه‌ی مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل، تهران، صص: ۸۰۸، ۱۳۸۷.